

Miscellaneous items of history and custom. (b) 1
IB
K13 / 21
K13 / 21
s793 (50)
A13/3/21
F.M. Vilakazi
32

1. AmaSwazi akwaZulu.

Amaningi amaSwazi angena ezweni lakwa Zulu enhlanalo LamaSwazi aziwa ngokuthi amaNkengane. Ayeqaqele endulo kulolonke leli lase Ngcaka nelase Badeni ngase Dumbe, kuthiwa ngamankengane akwaNyamayenja. Lamankengane ayokhonza kwa Zulu kusa busa uMpande. Kwathi amanye amaSwazi abaleka noNyamayenja benoSigweje awaze akhonza kwa Zulu.

Njengoba sengishilo amaSwazi angena kakhulu kwaZulu kubusa uMpande. Ukungenakwawo kwa busa ukukhonza kwazulu ekhonza ko Nhlaka koSukwazi nako Mkhabayi nabanye izikhulu zakwa Zulu.

2. Kukhona amanye amaSwazi ahamba kanye kanya ayokhonza enkosini. Yilana akwa Dlamini. Amanye asala wona awakwa Dlamini. Asala yilana asendlu nkulu.

Kukhona omunye uDlamini owakhe eduze nase Filidi Vryheid lona yena wadabuka enzansi kwaZulu yena. Yenake akalona iSwazi futhi akuyena owakwa nkosi yena. Yena owakwa Zulu uqobo lwakhe. Uma laba abakwa Dlamini bezokhonza ku Mkhabayi beza nabakwa Khanyile eyibona abakhe lene nabo namhlanjena kwelase Magoda.

3. Lonakhe uDlamini wakwa Mshwankeni ka Sobuyeye wakwa Zulu ozala oMncinimbamba. Okwenza laba bakwa Dlamini bashiye indawo yabo impi yamaNgisi. Kwathike loDlamini wakwa nkosi wamaSwazi weza ewamhlambi kuMpande ngokubanga kwawo amadodana enkosini yase Swazini.

Kwathi uNhlaka wakha umuzi wase zisayini owasuka kwaDukuze. Kwathi kunjalo kwase kuvela umuzi wase Ningiseni nomnye futhi wase Zizweni kwabuye kwavela omunye wase Kudubeni neminye eminingi uzalwa uNhlaka ofike wakha umuzi wakhe eZisayini.

Amakhosana ka Nhlaka kwaku Wusekethwayo. uThondolozzi naye inkosana yosokhohlo. Kuna manye amadodana ka Nhlaka amaningi kunalana. Kwathi nawo awandisa umuzi kaNhlaka. Yenake uSeketwayo wazala uMswazi uMalambule namanye amaningi amadodana.

4. Kwathi uSeketwayo wawaxabanisa amadodana akhe. Kwathi uMswazi wendlu yokuqala, aka busa yiyona inkosana. Kwathi uZidunge wamenza yona inkosana yakhe. Phela noma unina kwakungeyena

s793

owokuqala kodwa uyise wamenza inkosana emzini wakhe. Kuthena uku6a abone loku uSekethwayo wathukuthela kodwa wathula njena. Kuthe kunjalo uyise waye sethatha inkosazane yakhe wayiganisela uMpande. Iyona lena ezala uCetshwaya. Igama layo kwakuwu Sixi6i. Kuthena kunjalo uSekethwayo wayese thatha uSilwanedoda ka Nginikeza wakwa Kaba usethi kuhle aphelekezele uSixi6i amethwalele. uSixi6i lona uyena ozalwa yinkosikazi ka Sekethwayo. Unina wazala yena

5. kwa6a kuphela akamuzalanga umfana. Uyise wayesethatha omunye u ukumisa indlu yaka6o Sixi6i. Uyenake unina ka Zidunge owamisela inkosikazi.

Kuthena ngokufa kukayise amadodana ka Sekethwayo aphantelana imkhonto kwaku6i impela. Kwathi kunjalo wemuka uMswazi waye wakha eSwazini. Okwenzaloku yingoba uSixi6a wavuna uZidunge noZulu nenkosi yamaZulu yavuna yena uZidunge. Impi ayaphumelela ukumu6ulala uMswazi.

Yenake uSikethwayo waye ubekenya i6utho lakhe kwa Nodwengu wayeyinduna yalo ubekenya. Inkosi uMpande yayimazisa kakhulu uSekethwayo. Kwathi noma esefile uSekethwayo inkosi ya6azisa a6antwana 6akhe 6anda kwaZulu.

6. uMbobo

Nayeke uMbobo wayakhe naye uSekethwayo. Kodwayena kwakungowase Ngadini akoNyawose. Uyise ka Mbobo kwakuwu Mndlophi kuZililose udadewa6o ka Nhlaka. 6a6ezalana noSekethwayo. Kwathi umakufika uNhlaka wayenaye uMbobo lona. Yenake wakha umuzi wakhe omkhulu eMhlangeni, ezi6ongwana. Laphoke wakha umuzi Gwegwiqili. Neminye imizi yakhe eyayidumile eminye yaphunywa amadodana akhe. Wanda impela umuziwakhe wafuzawona lona ka Nhlaka amadodana ka Mbobo kwakuwu Mgi1ili no Jolwana namanye amaningi. uMgi1ili lona wayeyiqhawe elikhulu impela emzini ka Mbobo walwa u izimpi eziningi zakwa Zulu. Wayekhona nangamhlawo phoko kwaZulu

7. kukhonjiswa umlungu isikhumba sophoko. uMbobo lona wayeyisi lomo naye kwazulu. Kusa6usa uDingana waye yinduna yakwa Khangela waye kanye noMagwaza wakwa Thungo. Kuthena uma sekufe uDingane wase ese6a yinhloli yempi enkulu. Kuleli lamankengana kaNyamayenja

s793

uBelihamba yedwa uma ethunywe yinkosi. Bekwala bemazi ukuthi usekhonze kwazulu bamuyeke bangamubulali. Kanti amankengane ziningi izinhlozi zakwazulu ayezibulala. Wayehamba aze ayofinyelela kwelabeSuthu kwa Sikwata. Wayeyindoda eyayinamazwi ahlaka mphile umakubuthe ne ibandla. Nayoke inkosi uMpande yayimuthanda, enamasu futhi okuphumelisisa impi ya bakhubo.

8. Ukubulawa kwakhe uMbobo:

Izinkomo zika Mbobo zazidla amawathanga ase Mpofini. Yenakhe uMbobo wayefuyile impela. Izinkomo lezi wazixoshisa uMbobo uDingana ngoBa uMbobo wayeyiduna enkulu yempi. Inkosike yamxoshisa izwe lezinkomo. Kuthena naku Mpande uDingana esefile waBayi nhlozi yempi nayeke uMpande wamxoshisa izwe lezinkomo. Izinkomo zakhe zazi bulala inyoka.

Kwathi kubusa uMpande waqala ukuzondeka uMbobo ngoBa kwathi kuhleziwe kwa noDwengu kukhulunywa uBa lwama Bunu efuna ukuwela uMzinyathi. Kwathi oMnyamana no Masiphula ba wavuna amaBunu.

9. Kodwa uMbobo yena wawasola amaBunu. Wa buye wasola uMasiphula benomnyana wase uyaBethuka uMbobo, ethuka uMnyamana no Masiphula kanti inkosi uMpande iyazonda. Kwathi kokunye inkosi, yathetha icala lakhe uMbobo beno Boza ngoBa behlupha wona amaBunu enkosi ayese mzinyathi. Kokunye uMbobo wawaxosha amaBunu waye wawa beka eMbabane. uMbobo wacasulwa izinkomo zamaBunu ezazidla eZimbuthu ziphangela ezakhe izinkomo. Inkosi kwayizondisa kakulu impela loku. Yase iyamuzonda kakhulu uMbobo. Baningi abantu abanye ababe vumela uMbobo bethi uMnyamana no Masiphula ba bulala izwe ngokuyeka amaBunu asabalale lonke izwe lasenhla. Bona oMnyamana ba be wavuna amaBunu. Nayoke inkosi yayiwathanda ingawaxhwayile.

10. Kuthena ngelinye ilanga uMbobo ehambile eyekwa Sikwata yasale inhloma impi ezombulala. Kwathi esebuya kwa Sikwata wahlangana nayo impi ehlanzaneni. Ithena ngokumbona yase imulindela. Wayesethuka ngokuyibona wa baleka kodwa akamange esasiza ngoBa yamxosha impi yenkosi yamuka naye yaye yambulala. Kuthena ukuBa bakuzwe loku abakwa Mdlalose bathukuthela bonke, yisenzo senkosi noso Mnyamana. Kwathi abakwa Mdlalose bazila

s793

iminyaka emibili ukuya komkhulu kwaze kwazonda yona inkosi.
oMasiphula noMnyamana baze bawabiza amaDlalose baxolisa kuwona
nayo inkosi uMpande waxolisa.

11. Izibongo zika Mbobo.

uSiphunga esiphunge amadoda,
Esidle uDayi wakwa Qwabe,
uMadlokovu eseNgweni,
Isiheqe sika Mlaaba,
Esidle unzima wase manzimeleni,
Wadla uMafa omude;
Wakhalisa amankengana.
Wawalazisa abamhlophe yethuka
Inkosi noMnyamana,
Mathinta wathinta olungathintwa,
Nkwenkwe ophume amadoda abikelana.
Mnemezi wama Swazi.
Sishosha esingabomvayo,
Ushoshe wadla izinkomo zabesuthu,
Washosha wadla izinkomo zamankengana.
Simayedwa njengelanga,
Mabuya aphenhela,
Waphindela emzinyathi.

12. Isizulu.

Kukhona amagama agandile angavamile ukusetshenziswa ayohamba
akhohlakale:-

Itholi:- Lena yindlu yamantombazane odwa, eyayekhelwa wona kuphela.

Ilawa:- Lena yindlu yabafana, izinsizwa, amantombane awanandaaba
nayo. Nabadala abangeni emalawini.

Inqolobane:- Lena yindlu eyakhelwa ukudla kodwa. Umbila namabele
nokunye kubekwa kulendlu. Iyaphaka miswa ibephezulu ukuze umbila
nokunye ukudla kungadliwa imvukazane.

Isilulu:- Loku kwakhiwa ngotshani iwona a masaka okubeka ukudla
osekukululiwe.

s793

13. Inxhozi:- Lona umgodi ombuvayo uvama ukumbiwa esi6eyeni lapho umquba umuningi khona ukuze kuthi noma lina kunganethi.

Isiza:- Lapha kuzobulwa ama6ele kuye kwenziwe isiza lapho kuzobulelwa khona. Siyesisindwe ukuze ama6ele angalumeli uma ebulwa.

Uphishilili:- Lokhu kusho umuntu onekhanda eli6i, elide elibeke emuva obuso 6ude 6uvumelana nekhanda.

Ingonyuluka:- Kushiwo kumuntu uma ekhuluma esa6a efihla futhi ukukhuluma kwakhe. Kuthiwe khipha yonke ingonyuluka.

Wawasa:- Loku kushiwo kumuntu odla ngokuyekethisa amazinyo

14. sengathi ayam6ulala.

Iva:- Loku kushiwo kumuntu ongafuni ukuthinhwa onolaka impela kakhulu. Lomuntu uyafaniswe neva lona lihla6a umuntu.

Inkwali:- Kushiwo kumuntu onezinyawo ezimbi esezehlule izilungisa zingavumi k ukusuka yona inkwali lena. Yonake imhlophe ifana nengwethu yasekhanda.

Umvimbandle6e:- Lenake inhlo6o yamaqathe, angadliwa, uma uwadlile uvimbeka izinhle6e unga6e usezwa.

Imvimba:- Lena inkomo ekhishwayo uma intombazane yake yathola umntwana ekhaya yase iyagana, iyaye ivinjwe ngo6a ayisagcwele seyoniwa. Inikwa umkwenyane lenkomo.

15. Umyeni:- Musuke kushiwo umkwenyane wentombazane, uma isiganile.

Isoka:- Kushiwo insizwa ethandwa amantombazane amaningi.

Umthimba:- Kushiwo a6aku6o kamakoti umakuwusuku lokucanguza, usuku lomshado.

Ukhetho:- Kushiwo a6antu a6aku6o ka mkwenyane n umakuwusuku lomshado.

Ukucimela:- Umakoti engaka canguzi uye ahambale izihlo6o zakhe evalelisa ngo6a esezoshada. Sebemupha izinto eziningi zokumvalelisa.

Umemulo:- Kuyekuthi intombazane uma isizongena e6untonjini ingathomba uyise useyihla6ela inkomo eseyikhombisa ukuthi isikhulile, isingaqoma.

16. Inkolongwane:- Kushiwo imfene efuyiwe a6athakathi a6athakatha ngayo. A6anye 6athi Indangala.

Umaqandaququbele:- Kushiwo umuntu ongenalo izwi kwamanye amadoda obasukume abede yena, ahlaliswe phansi.

Imbunga:- Kushiwo kumuntu ongenaso isilevu, uma enoboyana njena. Abanye bathi induna w yabafazi ngo6e engenasilevu.

Umqolo:- Kushiwo kumfana ongavumi ukuyokwe lusa nabanye abafana, ofuna ukuhlala ekhaya njena. Nendoda eyesaba amanye amadoda.

Ingwale:- Umfana oyena ehlula abanye abafana, obaqathayo uma kwelusiwe.

17. Ivaka:- Kushiwo kumuntu oyigwala owehlulwa abanye abafana.

Idliwa:- Abanye bathi umnyemu, umuntu onamahloni owesaba abantu.

Imvuthu:- Kushiwo kumuntu ongelutho kwabanye, kwesinye isikhathi kushiwo into encane esele kweningi.

Umdantsha:- Ulele ungumdantsha yini sengathi usudliwe nangu mkhuhlane. Kusho umuntu osuke esedliwe isilo ongenawo amandla. Osefuna ukulala njalo.

Umweselele:- Kushiwo kumuntu osuke ebukeka edangele sengathi inhliziyo yakhe ibuhlungu okhathele njena. Osuke esedliwe nawumkhuhlane.

18. Olunenkume:- Kushiwo kumuntu uma ungamazi ukuthi unjani. Uma wena umethemba uthi ulungile kanti akalungile, uyazifihla kuwena. Phela nokhimi umuntu ulutheza luluhle kati luzophuma inkume phakathi umaselubaswa ekhaya ilume abantu.

Indonya yamanzi:- Kuyekushiwo kumuntu oluhlaza ngokuhle abamuhle naye impela. Indonya yamanzi yitshe eselalolongwa amanzi elifumaniswa emfuleni libushelelezi.

Nkwishela:- Kushiwo kumuntu omnyama osokwehlule othi kanti umnyama ubuso bukhale amasi, esengathi ugco6a ngamafutha bunamfune njalo ubuso bakhe. Abanye baye bathi isikwili bamba.

19. Hulula imfinga:- Kushiwo kumuntu uma ungamazi ukuthi unjani kanti uyathakatha lomuntu. Phela namabele uwavura uthi mahle kanti yimfinga njena.

Ingovolo:- Kushiwo kumuntu onamazinyo amade kunamazinyo abanye, amade ephumele ngaphandle futhi. Onamazinyo amancane kuthiwa ingovolwana.

Inqubulunjwana:- Lolu uhlobo lokufa oluphatha umuntu kakhulu izingane kube amashashaza athi angaphela ashiye amabala amunyama ebusweni njengo fala olushiya izimbobo ebusweni bomuntu.

20. Isi6i6ithwane:- Umntwana uma kade ekhala, noma esethula esezoloku e6i6itheka angasheshi ukuthula njena. Nomuntu omdala siyampatha umakade ekhala kakhulu.

Insumansumane:- Loku kusho into engamanga engasoze yenzeka inganekwane. Kushofuthi uda6a oluxabanisa abantu ekhaya.

Uketheza olumanzi:- Loku kuyisisho. Kuwama ukushiwo ezintweni eziligugu, njengenyama nokunye okunalo igugu. Umuntu kwala egula kodwa uyaya enyameni ngoba ingaluthezi olumanzi njengemali.

Itshe lentaba:- Loku kusho umbala wezinkomo kakhulu noma izimbuzi, ezithi amazidla entabeni zifane netshe lentaba elimhloshana.

21. Isiqandane:- Lokukushiwo ezimbuzini uma zinombala omnyama ude uthi bashu bashu amabala amhlophe.

Iginge ithodlana:- Kushiwo kumuntu uma eyisiminzi kepha kufumaniseke edla kancane ngesisiye isikhathi uma eke wakuthola komunye umuzi. Uzathi agathi ngesuthi bathi unamanga ukuwe ndlalela kwenye indawo.

Imfinafu:- Kushiwo uma indaba iyimfihlo ingavezwa obala kuthiwe iyimfumu. Namantombazane avama ukuqoma ngokufihla kungaziwa.

Isiyobisi:- Kushiwo kumuntu ongenandlela yokwenza izinto, umuntu oyithatha, enze ngobuthatha nangobuhlanyana izinto.

22. Ezidla ingwebu:- Kushiwo umbala wezimpala, nezinkomo zinawo umbala onjalo ezinsundu umzimba, zamhlophe ngezimpumulo sengathi bezizicwilisa egwebini lobisi.

Isi6unge:- Kushiwo kumuntu onenhlanhla yokuthola imali nokunye akufunayo. Umuntu onewozawoza othandwayo.

Isulubezi:- Kushiwo kumuntu othi kanti umsonge u6uye umuyeke njena, umuntu othi enemali yakho, sewasonga ukuthi awunakume6aleka futhi, u6one sewume6oleka futhi.

Inkulisa:- Kusuke kungama ngalawo. Indaba eyake yakhulunywa ayafezeka, uma usuyiphinda kuthiwa yinkuliso leyo akulona iqiniso.

23. Izimbila zithutha:- Kushiwo abantu abanemi khu6a eminingi emi6i

s793

engaqondile. Uma wena uyekubona ungabazi.

Inhlangimangele:- Kusho uma uye entweni unethemba ukuthi uzoyifumanisa ikahle uthokoze ngayo bese udumalela khona.

Umthithimbili:- Kushiwo umuntu ongelona igagu uma kusinwa umzimba usimuze ube ugodo njena wehluleke nokuphenduka bese kuthiwa umthithimbili njena.

Agabulali benyathi:- Kuyekushiwo kumuntu obukeka elungile kanti lomuntu akalungile uyisigebengu. Abanye bathi indlanzi inonele phakathi.

Impukane:- Abantu uma bezingela bavamile ukuthi ngiyihlabe empukaneni besho inxeba elikhulu.

24. Insele:- Kuye kushiwo kumuntu othi indala abanakale sengathi usemncane kanti usemdala impela. Kokunye babone ubufishane kanti usemdala. Kushiwo naku muntu onamandla okulwa ongabaleki, ngoaba anukiselwa ngayo insele lena.

Isilugu:- Kushiwo into eyakhiwe yaba yinqaba evimbelayo, ekude nokulimala, ukwephuka.

Amavukana:- Kushiwo kubafana abasaqala ukubodla, asebenjena ebubungwini. Ithole lenkomo umeseli qala ukukwela kuthiwayi vukane.

Mbokombili:- Kushiwo uma umuntu lapha eyakhona besola, bengathandi aye besebethi hamba uma uzwa kushisa wobuya ngoaba siyasola. Lohambayo umcamango mubili.

25. Amaobokelana:- Kushiwo kubantu uma bezwana ukuthi ba amaobokelana ngoaba bayasizana ngokukhuluma kwaobo. Noma omunye onile amusize omunye ngamanga.

Ncwadango phondo:- Kushiwo uma into ungayazi ungalokothi uyenze ngoaba indlela yokuyenza awuyazi. Nentombi kwakuthiwa ingagani umuntu ingamazi ngoaba omunye mhlawumbe akana khaya.

Izikhonyelani:- Izinkunzi zezinkomo uma zifuna ukulwa ziya khonyelana kande zilwe. Kusuke kushiwo kubantu uma befuna ukulwa. Uma bese khulumisana ngako ukulwa kwaobo.

Amashoshozela:- Kuyekushiwo kubantu uma bemuzwela omunye uma
26. mhlawumbe umuntu ushaya ingane unina usezwela esekhuluma emvikela

umntwana. Isilonda sivuna imbilapho.

Shoshozela:- Uma abantu ababili kade bedlala wasuka omunye wamushaya ingozi omunye kuye kuthiwe akamushoshozele ngembuzi. Amuphephisele noma ngeshumi.

Hlaqa eponi:- Kushiwo kumuntu othi uma umuthuma endaweni ethile asukele phezulu ngoqa ubelindele ukuqa umuthume lapho. Kuye kushiwo nakumuntu angagigiyeli uma ekhuluma obiza izinto ngezitho zazo.

Funza esihlathini:- Kushiwo kumuntu oshiya into efanele ase benzise engafanele ngobuwula.

27. Ingceba:- Kusho uma uvuke ekuseni waphuthuma ukuyokhuluma nomuntu obumusophile.

Kusempondo zamthini:- Naloku kusho ekuseni impela abantu bonke basavuka abanye basalele. Ngalesi sikhathi kuthiwa kusempondo zamthini.

Li6omvu enzansi:- Kushiwo ilanga liqala ukuyophuma ngoqa kuqa 6omvu enzansi kande liphume ekuseni.

Li6antu bahle:- Kushiwo uma ilanga seliyoshona bonke abantu se6ebahle engasekho umuntu omubi.

Mpholokohlo:- Kushiwo indlela yezinyoka ewumzila omncane kodwa usu6onakala ukuthi kunento ehamba lapha.

28. Amagwenxe:- "Ngumuntu wani lamagwenxana." Kuzitho zigobele ngaphakathi.

Ithombonkala:- Kushiwo amanzi amiphezu kodawa azaphenduke a6e 6omvu izinkomo ziyawathanda lawo manzi.

Isikhova simele uthi:- Kushiwo uma insizwa imele intombi ingayiboni iloku iyilinde emifuleni kuthiwe isikhova simele uthi.

Nsukuzatshwala:- Kusho uma indaba isisondele ukuqa ikhulunywe engasekude.

Dedengu:- Kusho uma umntwana umtetemisa ungamushayi uma enza izinto ezimbi.

Indlakudla:- Lena imivelo yesizwe esimnyama umlo6o kazi akakudli ukudle kwase mzini enganikwanga indlandla.

29. Ifenya:- Indawo enamanzi, engasheshi ukusha, iloku yaswakama njalo njena.

s793

Imbuyangothi:- "Phinde uyise bamshiya yedwa engena msizi udla imbuya ngothi". Uyazithanathanela yedwa egenawo amandla.

Bukuda ngomkhonto:- Ukugwaza umuntu ngomkhonto engelindele engahlomile naye.

Amanqina envathi:- Kuyekushiwo kumuntu uma abantu bemethwesa icala kungelona elakhe bemuqambela amanga.

Umfunza:- Kushiwo uma abantu bekuthwese ngento ungs yazi ubone isisekhaya njena.

Mpungulelweni:- Kushiwo umuntu ozifaka ezinda beni kunge zona zakhe aze abe ufakazi.

30. Imfe iphindiwe:- Kangikhohlisanga ungilayile. Kusho ukuqambela umuntu amanga ngento angayazi nakancane.

Umkhume wezintondolo:- Kushiwo uma into ingasekho isincane isilingene abakhulu abanumzane. Utshwala umasebuuncane kuthiwa bulingene intondolo.

Izibukubukwane:- Kushiwo abantu abafushane abano muzimba olingene.

Inkovu:- Kushiwo amanzi amancane aphuma otwayini amancanyane. Kwenzeka loku uma uthwayi soluphela.

Intsha busuku:- Kusuke kushiwo kumuntu oshiswe umlilo noma ovela amabamaza emzimbeni.

31. Iphixiphixi:- Kushiwo kumuntu ongakhulumi inkulamo ibenye. Kusa kusasa esholoku ngakusasa asho okunye njalo njena.

Isevu:- Kushiwo insimi engasenako ukudla uma isimpuqumpugwana esinombila oomvu.

Iqanda lenjelana:- Kuyekusho umuntu uma umphathise amanyala. Abafana xa baye bambe umgodi bese beboshela khona bafulele ngomhlabathi, bathi yimba khona.

Inongwane:- Kuyikusho umuntu uma ekhuluma ngendawo lapho azalelwa khona. Athi inkaaba yami isekuthini lapho umuntu azalelwa khona. Inkaaba inongwe yomntwana iye inqunywe iyombelwa esidulini uma umntwa ezalwe.

32. Ithongwane:- Kunamachungu akhandwayo yiwona lana kuthiwa ithongwane kagwayi. Kuyekuthi uma umuntu enobuthongo abemewona yingako kuthiwa yithongwane.

Upherhela:- Kunezinkezo ezincane ezenziwa ngezimpondo zezinkomo zilingane ikhala ngisho izimpumulo zekhala. Abanumzane kuqala ba6e bema ngazo.

Infaka6ili:- Kushiwo umuntu owathi ngokufa base bemvusa sebemenza umkhovu. Lona umukhuba wa6athakathi abavusa abantu emangwabeni ngemilingo yabo.

Isithembuzane:- Kusuke kushiwo um6ala omhlophe ose6usweni bomuntu ofana nom6endama kungewona kodwa.

33. Amasu:- Kushiwo ukuzala komuntu. Uma abeletha abantwana abawu (6) noma abanye bashona kuthiwa unamasu awu (6).

Amasu ezitho:- Kushiwo izitho zomuntu ezimi kahle ezingewona umbobonono.

Umlulumbe:- Kushiwo komuntu omude, athi kanti mude abemuci nase6usweni bakhe nomzimba wakhe uthambe njena.

Intiki:- Kusuke kushiwo umhluzi wenyama yangaphakathi njenga mathumbu nosu futhi. Akuwona umhluzi wenyama yangaphandle.

Amakha:- Kushiwo yona inyama yangaphakathi, eyayicotshelwe ubu6endo. Kuvamise uku6a yiphaphu nontu nokunye kwangaphakathi.

34. Inungu:- Kuyekushiwo uma into icijile kakhulu impela kuthiwe yinungu. Kuvamisile ukushiwo.ezinkunzini zezinkomo ezicijile.

Intokolo:- Kuyekuthi e6usika ezinye izinkomo zizace 6ese zifa ngokucwila emanzini. Inyama yazo (intokolo).

U6omi:- Kuyekuthi inyama uma isihlale kakhulu kuthiwe ino6omi isuke isinezimpethu isivundile.

Umxuku:- Kuye kuthathwe izinsipho zotshwala, zivonywe 6ese kuvutshwa ngazo umca6a ku6e munyu kuhlihle impela.

Ifusazana:- Kuye kuthathwe umbila ugaywe etsheni. 6ese ubuyekwezwa wenziwe inhlama. 6ese uma usuphekwa kuqalwe ngamanzi nangezinti inhlama ifakwe amanzi ese6ila.

35. Umhleleniwayo:- Kuyekuthathwe amanzi avonywe amazeleni 6ese kwenziwa ngawo umdokwe.

Ivangazi:- Kuyekuthi uma inkomo isanda kuzala inkonyane inye ubulongwe obuyinqaba, bu6abomvu 6ona. Yibonake ivangazi.

Anampinyana:- Kushiwo amehlo angaphandle kwezigoxo zamehlo.

s793

K13 /21

Nasenkomeni kuyashiwo futhi ukuthi ingamampinyana ngamehlo.

Iphimbo:- Kushiwo uma umuntu esefuna ukufa kuthiwe kodwa iphimbo lisekhona usadokoza.

Mekeza:- Kusuke ulale nentombi wase uyenza umfazi, awaze wayisoma. Uma ungayisomanga wayimekezisa uhlawula ngezinkomo ezimbili.

36. Intshawula:- Kuyekushiwo uma kubaswa ngotshani ubaqa. Uma izinkuni zingekho njengamazwe asezikangala.

Ingumnqumu:- Kuyekushiwe kumuntu olindele ifa lomfowabo ngoba engaganwanga.

Isigwamba:- Kuyekuthi umaku notshwala bungakaphekwa kusalele isehle phansi ibuye ithathwe iphekwe ngokwayo ivamisa ukubanamatshe ngoba kusuke kuyinzika yotshwala.

Isidlakadla:- Kushiwo izinkoobe izigayiwe zenziwa umcaba, bese zihlanganiswa nomhluzi noma owani kuvutshwe kudliwe.

Umcuku:- Kuye kuthathwe zona izinkoobe zigaywe, bese kuthathwa amahewu sekuhlanganiswa nawo kuvutshwe kudliwe.

37. Ifa likazenze:- Kuyekuthi uma umuntu kade ehlinzekiwe uma engasafiki, kuthiwe sidla utshwala buka zenze. Ubelindiwe kodwa wazihlalela yena.

Isishwapha:- Kuyekusho umuntu uma evamisile ukusiza abantu abahluphekile kodwa kungeyona indaba yakhe yokusiza labo bantu. Usezothi kade kwasa ngezisiza izishwapha.

Itshemo:- Kuyekushiwo itshe nkomo eluluhlaza. Kuthiwa itshemo ngokunye.

Umgqibelo:- Kuyekushiwo uma ingubo yendlula ezinye ikakhulu uma kunge yangaphansi leyo eyendlula ezinye. Kuthiwe umgqibelo wendlula isonto.

38. Umghu6ukusha:- Kuvama ukwenza uma umuntu egijima uku6a sengathi kukhona okusesifu6eni sakhe okumuhlabayo. Kungavumi uku6a agijime.

Ncindizembe:- Kuye kushiwo uma ukudla kukuncane athi umuntu ngimane ngancinda umlomo 6ekungekho lutho.

Esogwayi:- Kuyekushiwo kumuntu ongazilutho oyisithutha ukuthi esogwayi esingathi nswi.

s793

Ihongo:- Kuyekuthathwe umulaza wenkomo osuphuma eguleni eselivuthiwe omuhle impela wona ocwebile, bese kuyosengelwa kuwona inkomo enezipholo ezinde ukuze lingonakali. Inkomo enomubele omncane iyacobiza lonakale.

39. Inhlwayelo:- Umntwana uqubuqe vumbu wonke umzimba, uphethwe yinhlwayelo. Kuvamisile kubantwana ukuba baqubuqe bephethwe yiyona inhlwayeyo.

Inkwankwa:- Kuyekushiwo uma ukuthi umuntu esenesikhathi ayigcina inyama usezothi ngafa ukuthanda inyama sekunesikhathi sayigcina. Sesinenkwankwa yayo inyama.

Ikloza:- Kushiwo kumuntu oyithanda kakhulu inyama kuthiwe ubani lona uyihloza lenyama.

Ingogongogwana:- Kuyekushiwe kumuntu uma epheke ukudla okuncane.

Isiphutha:- Kushiwo imbuzi noma imvu enamadlebe ayisiphutha, asongene emancane.

40. Amgawu:- Kuyekuthi inkomo uma iseyisi thole yehluleke ukuzala bese iyakhishelwa umntwana. Leyonkonyane ekhishiwe kuthiwa umgawu.

Inxahi:- Kuye kushiwo inkomo ethenwe isidala yasuswa amasende kade isiyinkunzi.

Ithweka:- Kuyekushiwo inkomo enesende elilodwa uma elinye lisesiswini lingabonakali kuthiwe iyithweka. Inkomo enjalo ayifanelanga ukuaba ibe yinkunzi ayizali lutho.

Isihleza:- Kuye kushiwo inkomo enophondo olulodwa olunye mhlambe lwephuka kuthiwe isihleza leyo nkomo.

Insongwakazi:- Kuye kushiwo inkomo enobisi oluningi uma yehlisa.

41. Ixhwele:- Kushiwo kumuntu othanda kakhulu ugwayi, umuntu owuqalekelayo kuthiwe uyixhwele lowo muntu.

Iphisi:- Kushiwo kumuntu othanda kakhulu ukuzingela izinyamazane.

Iphini:- Kuyo kubekhona umuntu omele igoso. Uma igoso lingakho kuye kube yiphini elimele lona.

Igoso:- Kuye kukhethwe umuntu ozobasoba izinsizwa umakuyiwa emusindweni nomakuyiwa empi. Lomuntu obeke ezinye izinsizwa kuthiwa yigoso yena.

Isixebe:- Kuye kushiwo entombazaneni uma isiqomile nakuyona insazwa kuyashiwo ukuthi isixebe sika banilesi. Kushiwo kumuntu othanda omunye.

42. Ameva:- Kuyekuthi umakunomshado izintombi zigaye utshwala obuningi zakuleso sigodi ukuze kuthi abakowazo bathole ukuphuza. Lo butshwala bubizwa ngokuthi ameva.

Isimoyi:- Kuyekushiwo kumuntu uma eloku amoyizela, amoyizela noma kungaswelekile kuthiwe unesimoyi.

Idliwa:- Kuye kushiwo kumuntu ongakwazi ukusina noma engakwazi ukucula kuthiwe uyidliwa lowo.

Igagu:- Kushiwo kumuntu okwaziyo ukukhuluma, nokwazi ukucula, nokwaziyo ukusina. Futhi umuntu owaziwayo kwabanye abantu.

Umona:- Kushiwo kumuntu uma ehawukela izinto zabanye abantu noma onganikani ngokudla oncisha nayo.

43. Umbaqanga:- Kuyekuthathwe impuphu ibuyezwe. Ithi ingaka buyezwe ithathwe ithelwe amanzi abuthuku. Isizofakwa isi biliso sotshwala iyekwe ibile inhlama. Uma isi bilile bese kuthelwa amanzi ebodweni abile kufakwe nezinqunga zokubamba umbaqanga ungaweli emanzini. Elinye igama lombaqanga ujeqe.

Ukhothi:- Loku ukudla okwaziwa kakhulu kubantu. Kwakuthathwa umbila, noma izintanga zamathanga zitshwelezwe eziko ngesidikiselo. Kuthi zingavuthwa bese ziyephulwa zigaywe. Kuzathathwa leyompuphu idliwe. Kwakuthi noma umuntu ehamba indlela umuntu apha the lona ukhothi ahambe eludla aphuze namanzi.

44. Isija bano:- Kuyekukhiwe umbido ngesikhathi sasehlobo, uma usukhona. Kukhona nombido wezintanga zamathanga. Kuyekuthi kunga khiwa wona uphekwe ubile kuthelwe impuphu kubondwe kublange. Kuye kuphekwe njenge phalishi elishubile.

Idishela:- Kuyekuthathwe inhlama yama bese, kuqalwe ngokubilisa amanzi bese kuphekwa njengemdokwe. Kwehluke ngo ba kona akubiliswa kuyaphekwa njena.

Isithubi:- Kuyekuthi inkomo uma izele isando zala lungahlambuluki ubisi bese kusengwa sona isithubi leso siphekwe sibilise.

Ubugende:- Kuyekuthathwe igazi lenkomo noma lembuzi libilise

s793

6ese licotshelwa ngokwangaphakathi.

45. Izi6ulakazana:- Kushiwo inkomo umakade iyisithole 6ese iyazala iqala ukuzala.
- Ikweyi:- Kushiwo inkomo endala uma isike yazala noma kangangi.
- Intondolo:- Kuye kushiwo imbuzi uma ingenawo amasende kuthiwe intondolo, uma itheniwe.
- Impongo:- Kuye kushiwo imbuzi uma inga6onaze ithenwa.
- Inqama:- Kuye kushiwo imvu uma inga6onaze ithenwa.
- Inkehli:- Kushiwo intombazane esikhulile uma isifanele ukugana isinesicolo, seyembatha nesidwaba esenziwa ngesikhumba sentondolo.
- Iqhikiza:- Kuyekushiwo intombi uma isiphuma ihambe eyobuka umsindo, esiqomile futhi.
46. Impundu:- Kuyekuthi emunyango wesibaya sezinkomo kwakhiwe ngezixobo kwenziwe isango lokuphuma izinkomo. Lezigxobo ezisemnyango zibizwa ngokuthi impundu leyo.
- Intuba:- Kuqala kwakuthi ngomva kwesibaya kushiwe imbotshana yokungena umnumzane uma ezobona izinkomo zakhe ekuseni neyokungena amankonyane uma kusengwa.
- Amapali:- Kwakuyekuthi esibaye k uma kusengwa kube nezigxobo ezimbelwe phansi eziklelile zokubopha amakwiyi uma ezosengwa kodwa athambile awaboshwa epalini. Kuboshwa ayizinhlanga kuphela.
- Isifaso:- Isifaso esokubopha izinkomazi emanqineni ukuze angacithi ubisi uma esesengwa uma liluhlanya liya qiniswa impela ikwiyi.
47. Unwalo:- Kuyekugawulwe izigxobo eziningi zokuvala emunyango wezinkomo.
- Ithunga:- Amathunga eye6azwa ngomuthi kuqala kwenzelwe ukusengela khona. Ayengekho amabikili lana okuthiwa amathunga namhlanjena.
- Ukuphonsela:- Uma inkomo ingavumi ukungenwa ngesifaso yayiphoselwa. Kwakuthathwa isifaso siphoswe ngaphansi kwayo asibambe omunye ngalena asilethe komunye, 6ese iyafaswa inkomo.
- Ukulasikwiya:- Kwakuthi uma inkomo isiwa epalini ingashaywa kuthiwe lasikwini ibisi isondela ayibambe ngezimpondo loyo oyib6o phayo. Uma ingavumi yayincengwa ize ivume.

Umpehlu:- Uma inkomo ilufihlile u6isi yayiphindwa ka6ili ukusengwa kuthiwe iphindwa umpehlu.

48. Ukujaheda:- Uma umfana evimbele amankonyane, kuye kumenyezwe ukuthi jaheda eka6ani inkonyane ne6ala usezoyikhipha inkonyane leyo.

Ukuwomeda:- Uma izinkomo ziphuma esi6ayeni kuthiwa ziyawomendwa zona. Umfana ukwela phezukwesi6aya amemeze athi womedi 6ese ziyaphuma izinkomo esi6ayeni.

Ukucwila:- Uma a6afana 6ehlangene ndawonye wase omunye uyasuza kuye kuthiwe akacwile. Use zothi: "Ngikleza ku Romesi no bantirongo". Ngokusho loku usecwilile yena. Uma engacwili 6ayamushaya a6anye a6afana.

Isisinga:- Isisinga esoku6opha izimbuzi uku6a zengeqi esi6ayeni ziyaye zikhungwe onyaweni lwangaphambili. Sonake isisinga intanjana noma yifosi ku6oshelwe phansi ezixotsheni ezimbelwe phansi.

49. A6antwana uma 6ecela ife kwa6ala:- 6a6e memeza 6ethi, "khokhela khokhela endleleni nazinyoka endleleni, uma lowo omudala ephana usezo6a hoshela.

Impumputhe:- Uma umuntu enga6oni emehlweni kuyekuthiwe u6ani lona uyimpumputhe.

Isimungulu:- Umuntu ongakwazi ukukhuluma kuthiwa yisimungulu.

Indlo6o:- Uma umuntu enga6oni ngeninye iso lakhe umalalimala kuthiwa uyindlo6o noma kuthiwe uyicide.

Itshitshi:- Kuyekushiwo intombazane esencane uma isiqala ukuphuma ama6ele, kodwa uma ingakavunyelwa uku6uka, ingakaqomi futhi.

Isigodlo:- Isigodlo umuzi wenkosi lapho kuhlala khona amakhosikazi enkosi.

50.

Umilolozelo ya6antwana

Lomkhu6a wokumemeza kuhlatshelelwa kwakwenziwa umzanyane uma umntwana ekhala. Wayesuke emulalisa uma unine womntwana engekho

Owa, owa, mntwana!

Thula mntwana

Hamba sotheza,

Musa angikuya

Ngagandwa yisifu,

/Emazi6ukweni.....

51.

Enazi6ukweni,
 Kwaphuma ngingila,
 Yangangaxamu,
 Xamu lahoqoza,
 Izizi6azide.
 Nondende vuka,
 Ngivuke njani,
 Ngiculewe njena,
 A6afana njena,
 6akwa Thabede?
 Thabede muphi?
 Shayankomo lena,
 Idindilize,
 Amathole aphi?
 Akonina,
 Uyawudlani?
 Ngiyodlisinkwa,
 Samthimuni?
 Samqagogo.
 Uyawumbaphi?
 Ngendlu ka Fojo,
 uFojo ngakushayi?
 Soshayana,
 Ndukuzakho ziphi?
 Zihambe namame,
 Wazilahle ezizibeni,
 Izizi6a ezikude.
 Uyokhala uzudinwe,
 Uname angimuboni,
 Thula! Thula! uyaze udinwe,
 Hame usesemazi6ukweni,
 Ezihosheni zemifula,
 Uyahoshezela,
 Uyokbakhadinwe,
 Wo! Wo! thula mntwana.

52.

Seliyoshona, seliyoshona,
 Seliyoshonegange ni lentaba,
 Lapha amabele ebangqenemabili
 Izingwenya zithethamacala,
 Kwamqethuka-nje koyekwasa
 Asoshayihlanzisigxeni.
 Sebeyiphethe beyicubacuba,
 Ntethelengwane enganaku banjelwa
 Emathangana bushelelezana,
 Seliyoshona nje seliyoshona.
 Okhala ukhale uzudinwe,
 We mntwana!
 Umame akalimanga,
 We mntwana!
 Uli bele inqobe emhlangeni,
 Uzobuya ekuphathele amabele.
 We! mntwana,
 Uzokhala ukhale uzudinwe,
 We! mntwana.
 Umame wahamba,
 Sahamba sahamba nawe mama,
 Sazula sazula nawe mana,
 Siyicitha imali kaaba.
 Sagibela izimoto nawe mana,
 Sacitha imali kaaba,
 Sawuthwala umshini ka mana,
 Sehla senyuka nawe, mana,
 Sayicitha imali kaaba,
 Sagibela izitimela nawe mana,
 Sayicitha imali kaaba,
 Sazula sazulu nawe mana.
 We, Guya hobe,
 Uya uphetheni,
 Ngiyangiphothe ukudla,
 Okobani we! buyahobe,

53.

Sagibela izimoto nawe mana,
 Sacitha imali kaaba,
 Sawuthwala umshini ka mana,
 Sehla senyuka nawe, mana,
 Sayicitha imali kaaba,
 Sagibela izitimela nawe mana,
 Sayicitha imali kaaba,
 Sazula sazulu nawe mana.
 We, Guya hobe,
 Uya uphetheni,
 Ngiyangiphothe ukudla,
 Okobani we! buyahobe,

/Kudla.....

Kudla kwanganga ngingila.
 Ngingila ka Kamu,
 Kamu lahoshoha izizi6a,
 Maye! Maye! ngane ka mama,
 Ukhalalani na?
 Ufunani kudlakuni na?
 Umama usayokufuna.
 Usesezihosheni zezindlela,
 Thula, wokhala ukhalalani?
 Wo, wo, mntwana!
 Wokhala uzidinwe.

54. Umdlalo wengani ngelanga.

6eliphuma ilanga,
 6ezigcwele izindlela;
 I6iqalile imse6enzi,
 I6iyandile imidlalo;
 Manjena selishonile,
 Salakhahle.
 I6isukile imicamango,
 Emihle nengalungile,
 6ekukukhulu ukufisa,
 6okusandla ukulangaza;
 Manje selishonile,
 Salakahle.
 6elulude uhambo,
 I6imile imiqansa;
 Nemiklomele ikhazimula;
 Esicongweni saleyamiqansa;
 Manje selishonile,
 Salani kahle.
 I6i6anzi imifula,
 Zijulile izizi6a;
 55. Nomvuzo umkhulu,
 Ekuweleni ngaphesheya,
 Manje selishonile,

/Salani.....

Sa

Salani kahle.

Gengaziwa kude,

Gengaziwa kaBanzi;

Gelulukhulu udumo,

Geziphakeme izihlalo:

Manje selishonile.

Salani kahle.

Ngangineziningi izihlobo,

NaBangani aBaningi;

Ngixhawula kukhathale isandla,

Ngibulise kwale imhlathi:

Manje selishonile,

Salani kahle.

Kuzo zonke lezizihlobo,

Phezulu kwaBabonke aBanganane;

Angithathi namunye,

Ngizohamba ngedwa:-

Ngikushiya konke:

Manje selishonile,

Salani kahle.

56.

Umcamango kaMahlasela.

Sengathi uMahlasela wathi angaba nodumo, wabanendawo enkulu yokubusa eyinduna, inkosi yase iyamusola ukuthi ufuna ukubayinkosi ngokwakhe. Nezinduna aza be zisamuthanda zamzonda. Uthena uma esecamanga isulokumuka athengise yona indawo yakhe bakhuza abafowabo bala bathi asisayi ndawo thina usungahamba wedwa. Kwathi namadodana akhe uBevule noma uZoli awabe esavuma ukusuka kuleli wonke amaVilakazi. Wahamba uMahlasela waqonda kwaHlathi kusi Gweje ukuyokhonza. Kuthena uku ba ayizwe lenda ba uGamulakhe inkosana ka Mkhakanyeki yethuka kakhulu. Yase

57.

imuzingela uMahlasela. Kuthena uku ba naye uSigweje abone ukuthi zimbi impela wase uyamxosha uMahlasela. Wasuka uMahlasela wahamba nenkosikazi yake encane. Lokuphela wayesafuna ukuthatha omunye umfazi kodwa kamange esaphumelela. Wathi angawela umzinyathi

/wayohlala.....

- wayohlala ku Mkhunjani wakwa nene oyena wamuthukusa kuzimpi zakwa Ndlela ezazimfuna. Kutho ngokufa kuka Gamulakhe wase uyabuya uMahlasela kwelase Mzinyathi. Walandwa amadodana akhe. Usebuya naye uNanene inkosikazi yakhe encane: Kwathi uMahlasela angabuya waba iyona induna yakwa Ndlela. Kodwa base bemuzingele befuna
58. ukumubulala. Kuthena ngelinye ilanga yamubuza uMahlasela nezinye izinduna zakwa Ndlela. Usebuza umfowabo ka Gamulakhe uBedleni. uMahlasela akaze avuma ukuya kuyena usethumela isigijimi ukumulanda nebala usehamba naso uMahlasela. Usemutshena uBedleni ukuthi mina angilwi nawe wena ka Zikhali kuhle sihlalisane ngokuthula mina angiyena umfowethu obefuna ukukubulala. Sebehlala kukhulunywa indaba yokusiza uHulumeni ngempi yamaBunu namaNgisi. Kwathi uNdlela wonke ephilele wavumelana ukusiza ngezinqola zithwale ukudla nangokukhipha izinsizwa ukuyokwelekelela amaNgisi. Nayeke uMahlasela wakhipha indodana yakhe uBevule
59. nezinqola ezimbili, enye yayishayelwa uyena uBevule, enye ishayelwa uMampulu kadadewabo kaMahlasela. Baya amaJuba lapho impi yamaNgisi namaBunu yayikhona. Wakhipha namanye amadoda akhe uMahlasela ukuyosiza ekubambeni intambo nase kulayisheni. Kwathi ngokuphela kwaleyompi amangisi azithathazonke izinkabi zalaba bakwa Ndlela ezazidonsa izinqola babanika imali. Iyonake imali eyabasiza ukuthenga lamazwe abakuwona osokukhona inzalo yabo namhlanjena. Naye uMahlasela wayandisa indawo yakhe wayenza yababanzi, wase evula nesikole sokufunda abantwana. Njengoba
60. sisekhona kuthena engasazi uMahlasela zaphinda izinduna, zaxhabana naye. Izindawo zazingakehlukwa nisa njengoba sekunjena namhlanjena. Uyena owaye yinduna enkulu yakwa Ndlela. Kulolonke lase Mnambithi kwakunguyena induna enkulu. Kwenzeka ezinye izinkomo ayehamba ezithola kuantu wayezithatha kube ezakhe. Umango wasuka ngazo lezo zinkomo. Umango usuwenza amandlela ehlukana kabili, kwathi abangaseMnambithi baba ngakuye uMahlasela. Kwathi ngokubona ukungapheli kwayo bamubaba uMahlasela ngoba inkosi yabalekela kubona.
61. Kwathi ngokumbaba yase iyaphela impi, base izindawo bezi

nqamula abamhlophe banzenza izigaba base behlukanisela bona abenkosi. Uthena ephumalapho uMahlasela wayese buyela emzi wakhe akabe esabusa njengoba wayeyinduna enkulu yakwa Ndlela wanqunyelwa indawo encane yokuza ayibasobe. Wayengasoyona induna wayesemikwe isifunda ukuza asibasobe asibekela yena uNdlela. Akamange esaphila kahle kwathi nemicamango yakhe yokwandisa indawo yesifunda ayenikwesona awabe usaphumelela. Noma kuyiqiniso ukuthi bamubulalela ukuthi kuhle bonke bashaye izinkabi bathenge enye indawo kasazi ngoba wafa ngokudliswa. Isitsha esihle kasidleli, umbebi wenkosi kabusi nayo.

62. Ukufa kuka Mahlasela

Kuthena ukuza afe uMahlasela kwasuka uMshengu Shabalala onesizwe sakhe eMathiwane, weza nabantu abaningi base Mambithi lapho uMahlasela ayengakhona yi**ona** uMshengu ayenabo empini belwa nowenkosi uBedleni. Kwathi uma abamhlophe sebeyilamula base bemenza inkosi uMathiwane indodana ka Mshengu owayeyinduna yakwa Ndlela. Phela uMshengu wathenga indawo njengaye uMahlasela. Yenake wayithenga kwelase Elandlaadze eduze nase Jonono. uMahlasela waye wababika enkosini uMkhakanyeki. Ngokwesaba izimpi nabo laba abakwa Shabalala base bekhonza kuyena owenkosi uNyamayenja. Kodwa bakhonza kuyindodana yakhe uMkhakanyeki. Phela nabo abakwa Shabalala baphuma khona eSwazini. Uthena

63. Uthena ngokufika uMshengu esililweni sikaMahlasela wafuna ukwazi ukuthi ubulawa yini. Kwabaku**bi** impela waze wakhuzwa uMshengu ukuthi uxabanisa izwe. Washo lamazwi wathi, "U**geki** wenkosi kabusi nayo" wathi kwabonakala ngomusebeni wakhe omuhle okaZikhali. Kwathi amadoda avumelana ngokuthi kuhle kuyobulwa naye owenkosi wavuma ukuza kuyiwe. Kwakwelwa u**ndi** kwayiwa kuma Zizi akwa Dlamini. Amadoda ayahambe lowo ehlahlo iwona ase Mambithi. Namanye akoJele noNyembe nawo umndeni ka Zikhali. Isengoma sathi udlisiwe ngama**gomu** ngoba ehlananiphile ehlula amanye amadoda. Sathi ubulawe izinduna zakwa Ndlela, Naye uMahlasela wathi abantwana bakhe bangakhelani nomndeni wakwandlela unomona. Yiwona

64. amazwi avalelisa ngawo emzini wakhe uma elaya indodana yakhe uBevule. Wathi kungcono baphindele emuva eSwazini uma bengayitholi

/inkonzo.....

s793

inkonzo kwamanye amakhosi. Izinduna ezanukwa uyena uSomveli Zungu wathunywa ukumuMahlasela. Wathunywa izinduna. Kuthena kunjalo uMathunywa nkosi oyena waye yinduna yenkosi ondini wathi kuhle umhlahlo kaMahlasela ulalelwe endleleni uba iyobalalela enhla nomanzamnyama indlela yayihamba khona. Kwathi impi ilindele endanyana kanti umhlahlo uhamba ngenye indlela eyendlula ephushini. Noko yahlanga bezana enzansi naManzamyama. Ngoba kwezakhala ngezinhloli ukuthi napa lapha bengakhona. Yadumelana lapha

65. sekukhona isikole sase Manzamyama manjena. Yalwa kulapho uMshengu asalakhona. uMshengu wayefisa naye ukufa ngoba uyena muntu ayezwana naye. Nasendleleni kuthiwa wathi ngokungcono ukuba bafela khona empi yase Nkunzi lapho uMahlasela abanjwa khona yibona abamhlophe ukuba owenkosi abalekele kubona. Abaningi baphumelela ukuhamba baye bayofinyelela ekhaya. behlulwa kodwa wabesefile uMshengu wafela kuleyompi yamagwala asondini.

Kuthena uma inkosi isiwancenga amaVilakazi nokuthi kuhle uBevule indodana kaMahlasela ibeyinduna ayabe isavuma nakubona abamhlophe yenqaba ukusithatha isikhundla sika yise. NoNyonyana umfowabo ka Mahlasela wenqaba ukusithatha isikhundla somfowabo.

66. Kwathi ukuba uMathiwane abeyinkosi bemuka abanye bakwa Vilakazi baya eMnambithi base bekhonza kuyena uMathiwane. Kwathi abanye njalo bendlula babeka enzansi kuyena uSomusewu ngoba base bezwile ngemfundo nangokholo base sebediniwe umbango wakwaNdlela nezimpi zawo. Kwathi abanye bakhonza enkosini yesizwe sakwa Kumalo. Namhlanjena yibona laba abakhe eMhlwaneni kwelase Mnambithi. Isizwe sama Vilakazi safakanjalo. Ukuba uMahlasela akasheshanga wafa ngabe mhlawumbe sama asacitheka nezwe lonke lase Natal. Inzalo ka Mshini ka Zikhali isemvoti nase Edandile kwelase Mgungundlovu. Eka Mahashi yakhe nabakwa Kumalo. Namhlanjena sekulikhuni ukulandela imizila yabo bonke laba baka Mambane Vilakazi.

67. uHlomendlini ka Mahlasela

Izibongo zika Hlomendlini:-

Othe evela wavela ngombango,

/Nkomo.....

Nkomo zaya ondini zaꝑuyelela;
 Zaꝑuya seziwa inani lazo,
 Uthena eHloma ethuka Amaphephethe,
 Inkomo edla yodwa,
 Unoduka nezwe, kwakhala omeme,
 Umathutha omame kuqala,
 waꝑathutha omame kuqala,
 ꝑathe ꝑevimba izindlela wayesewele,
 Owele uPhongolo, no Suthu,
 Umalanda umzila wokhokho,
 Olaude umzila ka Mambane
 Uthungatha umkhondo wawuthola.
 Utshwala ꝑuka gologo,
 ꝑaꝑungaphuzwa muntu,
 Kanti ꝑaphuzwa ukuhamba,
 uSiꝑasa ndleleni,
 Zaꝑamukayo naꝑahleziyo,
 ꝑathi ꝑethuka ꝑaꝑona amanxiwa,
 Kwayikhona ꝑeꝑaꝑela umlilo,
 Wayengasekho, okaZikhali.

68. Kuthena uMahlasela ukuꝑa axaꝑane naꝑakuꝑo kwa Ndlela kuhlome impi uNdlela anꝑamuke kaꝑili wasethola umntwana wametha wathi uHlomendlini. Wayeseluleka inkosikazi yakhe uNanene ukuthi asize lomntwana amuhambise amuse eSwazini. Angamuhlalisi kulaꝑa ꝑakwa Ndlela ngoꝑa ꝑanomona. Akwaziwa ukuthi waze ethi uHlomendlini aꝑosiwa eSwazini njena waꝑonani. Aꝑanye ꝑathi waꝑona ukuthi uhlananiphile kepha washo esemncane. Neꝑala uNanene wemuka noHlomendlini namakhosikazi akhe amaꝑili wayakhona lena kwelase Swazini. Namhlanjona umuzi wakhe uHlomendlini uphezulu oBonjeni lapho uNdlamhlaꝑa ayakhe khona ukhonze kwaꝑakwa Maziya ꝑaka Mbundle. Nayeke unina ukhona lena eSwazini.
69. uHlomendlini wayengeyona inkosana ka Mahlasela kodwa igama lakhe lidume sengathi uyise wayefuna ukumuꝑeka inkosana, kodwa wayengaka tsheni muntu ukuthi uzomenza inkosana yakhe.

/Kodwa.....

s793

Kodwa kwawe thusa ama Vilakazi ukuzwa ukuthi unina aze amususe amuphindisele eSwazini. Kuthena belindele ukuthi bazomubona ukuthi wenzani kwayilapho unina esehamba naye kungazi muntu. Washiya umuzi wakhile uNanene wahamba naye.

Izinkomo zika Hlomendlini uyise uMahlasela wazibeka ku mfowa6o, waye esezilayela uMshengu Shabalala ukuthi, uma engasekho yena makozilanda azinike yena lomntwana. Kwathi engalindele uMshengu engakatsheni muntu lenda6a wase uyafa, wafa ngomhlahlo kaMahlasela.

70. Kwathi induna ka Mshengu eyona yayimusiza uma ethetha amacala ekusho loku kuma Vilakazi afuna ukuma ngezinyawo wonke. Kuthena noMondli Vilakazi owayakhe kwelase Mnambithi ukukuzwa loku wabaleka nomuzi wakhe wazokwakha kuyona inzalo ka Mahlasela eyamuvuna ukuthi angazikhiphi lezizinkomo ngo6a uMahlasela aka6a tshenanga 6ona. Loku kwenziwa yiwona amadodana ka Mahlasela ngo6a engafuni uHlomendlini efuna uBevule uku6a ku6e uyena inkosana ka Mahlasela. Naye uNanene wasinda ezandleni zama Vilakazi. Kuze ku6e namhlanjena wazidla izinkomo uMondli. Kodwa uthena kumuva inkosana ka Mahlasela uBevule wazibelelelele lezizinkomo zikayise waze wazithola kuyona indodana kaMondli sezizi zele.

71. uHlomendlini unina wemuka naye wabeka ku6o. Unina wayengeyedwa waye nomuzi awunikwa uyena uMahlasela. Wayehamba noMona Khulu oyena amushiya uMahlasela. Kuthena uma uNanene afune ukuhamba wahamba naye uMona. Uyena uMahlasela a m owamushiya kuyena uKhulu. Kwathi uku6a 6awele uMzinyathi 6ahlangana nensizwa eyayi yinde inamehlo a6ukhali. 6acela indlela ebeke eDumbe yabalayela ngomusa lensizwa. Kwathi noma 6efuna amanzi yase iyaba khombisa umthombo 6aphuza 6ase 6endlula njalo kwase kuse Hlo6ane lapho.

Kuthena uma se6ehamba wawu6abaza umusa walensizwa uMona naye unina ka Hlomendlini wawu6abaza. Wathi uMona, "kade

72. ngilihamba izwe kangionaze ngiwu6ona umusa onjena." Kwathi loku kwaku sekwindla yamupha umbila uHlomendlini. Ya6uza nokuthi

/oka6ani.....

s793

oka6ani 6amutshena. Phela naye uElomendlini wayebukeka enamehlo a6anzi emuhle sengathi uzalwa inkosi, kunjalo ngoba phela ama Vilakazi amakhosi nawo.

6ahamba 6aye 6alala khona eDumbe. Kwathi kusa 6ahamba futhi 6eqonde phambili kwathi emvakwezinsuku ezintathu 6afinyelela kwelase Makaviyane eSwazini. Kwathi umwaga Vilakazi wathokozisa ukumu6ona okayise noma kwakuwumntanakhe njena. Usehamba naye eyombika ankosini uSobuzo naye waja6ula ukumu6ona wase esemunika indawo phezulu o6onjeni wamunika umbundle Magiya.

73. Ukugweba izingane.

Lona umkhu6a owawenziwa kwazulu nakwa Ngwane. Kuthiwa kubusa umswazi owuyena waphemba isizwe samaSwazi. Naye miningi imikhu6a ayeyenza umswazi ukwesabisa a6antu 6akhe. Naye uShaka waye nemikhu6a eminingi naye wokwesabisa a6antu 6akhe. umswazi akwaziwa noma wakuthathaphi loku ukwenza. Phela naye wawandisa amaSwazi ngokuqoqa izizwe ezincane za6angaphansi kwakhe ngokwesaba udumo luka Shaka owaye nodumo. Kuthena ngoku6ona loku zahlangana ndawonye namaSwazi izizwe ezinye ezincane ukuze ziphephe ezandleni zama6utho ka Shaka. Nezinkomo zandiswa uyena umswazi owaqoqa izizwe ezincane. NoZulu wayeluzwa udumo luka Mswazi.

74. Umkhu6a omkhulu kubusa umswazi eSwazini owokugweba a6antwana.

Kwakucamangwa ukuthi umntwana uma engagwetshwanga akakhuli kahle uthi uma esekhulile 6ese u6ayisigewelgwele enziwa ukushisa kwegazi. Kwakuye kuthi uma ingane isencane 6ese iyagwetshwa. Neyomfana yayigwetshwa nayo eyentombazane yayigwetshwa. Kwakunezinyanga ezenza lomuse6enzi wokugweba izingane ezincane. Kwakuthathwa umntwana enziwe sengathi uyacathwa, kuthathwe uhlanga ngendlela sengathi uyacathwa. Laluthi lungangena uhlanga luphendulwe ngamakhulu amandla. Kwenziwe njengo6a umuntu ephehla uzwathi. Kuthi kunga6a njalo ingane yophe kakhulu. Kwakwenzelwa ukuphungula igazi emzimbeni womntwana ngokopha.

75. Kwakuthi unina womntwa uma engakwazi ukugweba alande izinyanga noma ahambe nomntwana amusekuzona izinyanga kube yizona zimusi zayo. Phela a6anye 6abesa6a ukuzwa umntwana ekhala.

/Kuthiwa.....

s793

- Kuthiwa kulula ukugweba umntwana wentombazane kunomntwana womfana. Umfana kunemithambo eyayiqashelwa ukuze unga thintwa lowo mthambo. Lomkhuba wawu hlonishwa kakhulu impela eSwazini ngesikhathi kubusa inkosi uMswazi. Nabantu kuthiwa babewuthanda lomkhuba ngoba benesifiso sokuva abantwana babo bakhule kahle impela. Umuntu uma engawugcinanga lomkhuba wayehlaluliswa. Kwakwaziwa ngesikhathi umntwana esegwetshiwe. Kwakufana nombabadiso lona owenziwayo, ngoba kuyinto enkulu kubazali ukuhambisa izingane zabo embabadisweni. Naleyo nduna yayazi ukuthi abantwana
76. sebegwetshiwe esifundeni sayo. Phela umntwana wayebonakala ongazange agwetshwe. Kuthiwa inkosi uMswazi yafuna ukukhombisa obala kubantu bayo ukuthi umntwana ongagwetshwanga akalungile. Kwathi elinye ithubo layo yamemezela ukuthi lingagwetshwa nebala alaze lakweziwa. Lelithubo insuze. Kuthiwo lakhuba ngokubunguzela lona laphapha impela lanamadla futhi kodwa kwathi uma sekufika isikhathi sokubutwa kwaaba yisimanga alaze lavuma lalibala ukweshela amantombazane. Kuthiwa abaningi balelithubo babulawa ngokunyonyobela esigodlweni senkosi ebusuku bafunyaniswa yizona izinhlofi. Kuthiwa kwathi ngemva kwaloku inkosi yathi kuhle ithubo lensuze libulawe lonke. Wonke umuntu wazibonela ngawakhe amehlo ukuthi umntwana ongagwetshwanga akalungile. Usuke athande isifazane kakhulu. Nowentombazane athande abesilisa
77. kakhulu. Yingako namhlanjena abantwane sebehluleka ukuhlala babe bakhule. Kuthi umntwana emncane uyezwa sewunithi nowomfana uyezwa usemithisile. Lomkhuba kumaSwazi usandakuyekwa. Nabo laba bakwaNdlela basanda kuwuyeka. Amatho ayengenandaba kakhulu nomuntu wesifazane, nezintombi bezikhula impela zingenandaba nomuntu wesilisa. Kwakuba khona nakubona abangagwetshwanga kahle abanengazi eningi impela. Umntwana omuhle owaye aze aphindwe kabili. Kodwa uma esekhulile kwakuba yingozi kumntwana. Kakhulu yena owomfana wayevama ukugwetshwa kanye kuphela. Lomkhuba nakwazulu wawenziwa ukuze nemizi yamadoda imi abafazi bangemuki bayogana amanye amadoda uma amanye ephume impi. Futhi ayekwazi ukuzila iminyaka ~~zininga~~ eminingi.

s793

K13/21

78.

Ukucatha

Ukucatha omunye umkhuba wabantu, owaziwayo kakhulu kubantwana. Uma umntwana esandozalwa kuye kufunwe izimbiza imithi yokucatha. Omunye walemithi inguduza.

Kuyekuthathwe uhlanga kucathwe ngalo. Ayengekho amahlanga esilungu kwakukhona imihlanga ekhiwa emfuleni bese uyalungiswa. Kwakuthathwa olingene omncane. Kuthi uma esecathekwa kubizwe umuntu omdala ekhaya. Kwakuvamise ukwenziwa izalukazi. Uma umuntu eqala ukubeletha wayefundiswa ukuthi uhlanga lufakwa kanjena. Lungafakwa ngamawala, futhi umuntu angelushonisi kakhulu. Nendlela yokulalisa umntwana emathangeni akhonjiswe umakoti uma

79.

umhlanga ungekho kukhiwe imbobo yezintanga kakhulu yamathanga ku be iyona isetshenziswayo. Futhike yona ithambile. Umuthi uyamunyathwa ngomulomo bese umuntu ewusunduza wenzelwe ukungena kumntwana. Nokumufutha kwenziwa ngezu. Yingakoke kuye kufunwe umuntu omdala osekade ebona. Abanye bayamulimaza umntwana uma ukuthi akakwazi kahle. Kuvamiswa uku ba ama binzi omuthi abema bilili ngomulomo kungenziwa isikhathi eside. Abanye bamucatha ngethamo libelinye kuphela. Ezinye izingane aziyingaphandle zingacathiwe. Uma umuntu eyinono x uyifundisa ukuyisa ngaphandle ngalo uhlanga. Uma ingacathangwa w iye ikhale uma ifuna ukuya ngaphandle.

80.

Umntwana uyacathwa aze akhule. Wenzelwa izimbiza zokukhula zipholise ngaphakathi esiswini. Kuye kufunwe izimbiza zokulungisa isisu somntwana. Yonke lemithi itholwa ezinyangeni. Abanye abadala bayawazi bazimbele. Kuthi uma esezokhishwa endlini asizwe ngezimbiza ezimaqondana naloko. Kukhona ezihamba ngobisi. Kukhona ezinye izimbiza zenyoni. Umntwana uze elanywe scathwa. Uma umntwana esekhunyuliwe kunina uyaye anikwe izimbiza zokukhipha amasi ebele likanina. Uma umntwana enesisu esikhulu kuye kufunwe zona izimbiza zokumukhipha ukuze isisu sinciphe. Awukho omunye umuthi owaziwayo ngaphandle kweziphungo. Kodwa nazo iziphungo azifani nezimbiza zokucatha. Nabo abantu abadala

81.

bebecatha. Umuntu obevama ukucatha amakhosikazi uma ekhulelwe. Ukuze umntwana akhule kahle esiswini sikanina wayecatha unina.

/Noma.....

s793

K13/21

- Noma neziphungo ayenazo kodwa ukucatha kwakuwumusebenzi omkhulu. Umuntu omdala ubecatha ngophondo olulungisiwe ubengacathi ngomhlanga. Uma inkosikazi sekusondele ibelethe yayenzelwa isihlambezo. Isihlambezo umuthi ombiwayo. Nawo umnduze uyisona isihlambezo. Isihlambezo sisiza uma umuntu esezobeletha ukuze abelethe kahle angahlupheki. Yisona isihlambezo esixengisa umntwana kunina. Uma umuntu engazitholanga izihlambezo uyahlupheka musukwana ebeletha. Umntwana uyephuza ukuphuma. Kuyakuthi noma esebelethe asebenzise zona izimbiza zokucatha
82. ukuzigeqa kahle akhiphe nengazi yonke eyophela ngaphakathi. Usezothi uma eqeda ukubeletha anukiswe ngezinyamazane. Zizodwa izinyamazane zomuntu omdala zizodwa futhi ezomntwana omuncane. Kuya ngamasiko lapha ekunukiseleni umntwana. Kufuneka kwenziwe inyanga x yozalo eyaziyo ukuthi laba bakwabani banukiswa ngalezi izinyamazane. Uma kungenjalo kubizwa umuntu omdala ku be uyena othumela enyengeni umfana oseqinile, noma insizwa ukuyofuna izinyamazane zokunukisa umntwana. Kuyakuthi uma sezifikile bese uyamunukisela umntwana. Kwenziwa kakhulu uma umntwana esandozalwa nalapha esenqunywa inkaba. Uma umntwana ekhala uye anukiselwe futhi ngezinye izinyamazane ukuze angakhaleli futhi. Naye unina wayemikiswa impela aze alulame aphumele phandle.
83. Omunye umuthi owaziwayo owokubema. Uma kulikhuni uku ba owesifazane abelethe waye benyiswa lomuthi wokubema uhambelana nowokuncinda. Lona umuthi owenziwa izinyanga ezaziyo ngempela ukuthi uthakwakanjani. Kuyekuthi uma umuntu egula abenyiswe ancindiswe futhi, kuthi nowokunuka anikwe nawo. Iwona muthi waziwayo. Nayeke umntwana uma egula uyanikwa lemithi. Iminye yenziwa uma umuntu egula impela. Phela nomuntu uma bemuvusa bamunika yona lemithi ukuze avuke uma se bemutwe bulile.
- Omunye umuthi owaziwayo owo kuhlanya. Lomuthi owo bulawu waziswa kakhulu izintombi, nezinsizwa nawo amakhosikazi ayawuthanda lomuthi enza ubulawu bamadoda namadoda enza ubulawu besifazane. Kuhlanzwa ekuseni. Iwona muthi wobu soka.
84. Abantwana abawusebenzisi lomuthi. Kuze kuthi umasebekhulile

/banikwe.....

s793

6anikwe wona. Lomuthi unhlo6o mbili kukhona owokuhlantzela u6ulawu kukhona omunye wokuhlantzela inyongo uma umuntu enomutha-kathi.

Kukhona omunye umuthi okuthiwa yisigqa6o, kugqatahelwa zona izintombi, namanye amadoda ayagqatshelwa uma umuntu enecala. Nase muse6enzini 6ayagqatshelwa a6amhlophe ukuze umuntu 6amuthande. Lomuthi wokugqa6a amafutha ezilwane. Njengamafutha emvu6u. Wona enza umuntu a6enenhlanhla emse6enzini nase zintombini. Omunye umuthi wokudlisa umuntu, lomuthi unamandla, kuthathwa inhliziyo yengwenya kudliswe ngayo a6anye otshwaleni. Miningi emunye.

85.

Ukugaya

Nansi enye indaba ukugaya kuwumuse6enzi omkhulu wa6antu kwakufunwa itshe lokugaya kuqala lilungiswe kahle impela. Kwakufunwa itshe eli6ushелеlezi eliyisica6a t ukuze imbokodwe igaye kahle. Nayo imbokodwe yayilungiswa ilingane nalo itshelelo ukuze ise6enze kahle. Manamhlanjena kuyagaywa eSwazini. Umushini wa6elungu awukanakwa kakhulu. A6anye 6athi impuphu yokugaywa ngezandla iyona iyinhle impela kunempuphu yomushini.

Umakoti uma efika emzini into ayeyazisa kakhulu yiko ukugaya kwakuthi ekuseni musukwana umshando, uphele ngayizolo umakoti avuke kusemnyamana alungise umbila agaye izindishi

86.

eziningi kuthi kusa 6ese eziqedile izindishi lezo. Wayesizwa yizimpalesi zakhe umakoti. Into futhi eyayivamiswa ukugaywa umbila notshwala ngama6ele. Umbila uma ulinama wawugazingwa eziko ukuze ulungele ukugaya. Ukuze impuphu ingacitheki yayiwela esithe6eni, ithi uma isigcwele khona 6ese ithelwa kwezinye izithe6e noma ithelwe esihlelweni.

Uma ukuthi itsheleli alisaga yikahle usezothatha isiqandulo alilungise ukuze ligayekahle lelotshe. Uma esando qeda ukuli-qandula yayingagaywa impuphu. Kwakugaywa inhlama ukuze isuse wonke udothi nokulumela etsheni, naleyo nhlama kwaku6a ngeyotshwala. Uma kunziwa eyokudla yayingelunge yona. Ngo6a kwakungalumela. Amantombazane ayefundiswa ukugaya esemancane. Uma intombazane

87.

ingakwazi ukugaya insizwa yayiyeka ingayithathi leyontombi.

s793

Phela abantu babefakana umlomo ukuthi izintombi zasekuthi azikwazi ukugaya zingamavila. Kwakubonakala ngezindala izintombi uma ziganile. Uma zifike zavilapha emuzini ezilandelayo nazo kuzothiwa ziyavilapha, bese ziyanyundeleke nalapho ziyegana khona. Phela into ebigaywa kakhulu utshwala. babenziwe ngemigqomo nangemiphongolo. Namanye amadoda ayekwazi ukugaya ikakhulu amadoda angenawo umuzi ayaye ezigayela. Nanamhlanjena amanye amadoda ayakwazi ukuzigayela. Akulona ihlezo ukugaya. Lona kwakuwu msebenzi wamantombazane namakhosikazi kakhulu omakoti. Nezingane zamantombazane zisencane ziyakufunda.

88.

Ukusoka

Kwakusokwa eSwazini kusa busa yona inkosi uMswazi. Kwakuthi abafana umasebekhulile sebengena ebudodeni bese beyosoka bonke labo abafana. Kwakunendawo lapho kusokwa khona. Kwakukwelwa izintaaba kuhlalwe khona nokudla abafana bakuthole khona lena ezintaabeni. Lomkhuba wawenziwa ngoaba kwakwethenjwa ukuthi umuntu ongasokile akalutho futhi akayona indoda yena. Kwakwethenjwa ukuthi noma esemudala uyobonakala ngezenzo ezihgandile ezenza.

Kwakuthi uma besoka kungavunywa ukuaba umuntu wesifazane endlule lapho bekhona. Kodwa umuntu omudala isalukazi sasivunyelwa ukwendlula lapho sona. Ukudla babekuthola kancane ngalenkathi. Abanye babafana babefela khona lapho.

89.

Kuthi bangafika khona entabeni lapho kuthiwe abame uklelo bese besikwa lona ijwabu lomuphambili ukuze libelufushane. Loku kwakwenziwa izinyanga ezikufundele. Kuthi bangasikwa banidwe ngemithi ukuze kusheshe ukuphola. Abanye kophe kakhulu baze bafe. Kwakunemithi abanikiselwa ngawo omunye wokuphuza. Ngalenkathi besezintabeni kuneminye imithi abanikwa wona, kwakuthathwa nezintelezi zempi banikwe zona, banukiswe nangemithi emibi izinyamazano zezilwane ezinolaka. Babeqiniswa ngoaba sebebuthwa. Kuyakuthi emvakwaloku banikwe negama lebuthe. Kusukela ngalolusuku sebezophuma impi yokuqala lapho kuzotholakala nezibongo zabo namaqhawe kubona. Abanye babegula isikhathi eside.

/Alikho.....

s793

Alikho i6utho elali6uthwa lingasokanga. U6unsizwa 6a6u6orakala ngako ukusoka.

90. Nazo izintombi zazi6uthwa nazo. Zonake zazi6uthelwa ukujujwa. Ukujujwa loku ukuziganisa ngenkani i6utho ezingalifuni. Noma intombi inalo isoka kodwa uma lingekho kuleli 6utho lalingelutho lalisalaphensi lona. Kwakuthi noma intombazane ingalifuni isoka iligane ngenkani. Amanye amantombazane aye6aleka kodwa lepho ayofunyaniswa khona a6ulawe. Noma asagana asena6antwana ayobulawa. Yiwona uthetho wawubuhlungu futhi ungathandeki kubantu 6esifazane nesilisa. Kwenza a6antu a6aningi 6a6aleka a6anye njalo 6aphenduka amazimu ngokuhlala ehlane 6esa6a ukubulawa. Kungaka fiki a6amhlophe yayingekho indawo yokubalekela. Yingakho kwathi kungafika a6amhlophe kulelizwa a6antu 6esifazane 6abalekela ku6ona. 6ase behlangana nokholo.

ENDS 793